

ปรัชญาการเมืองของจอห์น ล็อก กับศาสตร์ทางพุทธ
สู่การพัฒนาทางการเมืองการปกครองของไทย*

A POLITICAL PHILOSOPHY OF JOHN LOCKE WITH BUDDHIST SCIENCE
TO THE DEVELOPMENT OF THAI POLITICS AND GOVERNANCE

พระมหาอภิวัชร อภิวัชชโร

Phramaha Apiwat Abhivajjaro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya

Corresponding Author E-mail: dewapiwatchara@gmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยให้เจริญยิ่งขึ้นได้นั้น ปัจจัยขั้นแรกที่ต้องคำนึงถึงคือสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในระบอบประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด ประชาชนในประเทศจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เป็นเจ้าของชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตนเองเช่นเดียวกับเจ้าของบ้านมีสิทธิเสรีภาพในบ้านของตน หลักสิทธิได้ปรากฏอยู่ในปรัชญาทางการเมืองของจอห์น ล็อก ทั้งความสำคัญของสิทธิในชีวิต สิทธิในการที่จะได้รับความคุ้มครองจากรัฐ และสิทธิทางการเมือง โดยมุ่งให้รัฐมีระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ เมื่อนำมาผสมผสานรวมกับศาสตร์ทางพุทธด้วยการขัดเกลาจิตใจและอบรมนิสัยของคนเพื่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีในสังคม การเมืองการปกครองของไทยจะสามารถพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน

คำสำคัญ: สิทธิ; ปรัชญาทางการเมือง; หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

To develop Thailand politics and governance to be more prosperous, the first factor that must be considered is the rights and freedoms of the people. In a democracy is a regime in which the people own the supreme power and therefore own the country. People own life and have the right to freedom in their own country just as the homeowner has the right to freedom in their own home. The

*Received February 27, 2022; Revised March 21, 2022; Accepted March 27, 2022

principle of rights appeared in John Locke political philosophy both the importance of the right to life, the right to receive protection from the state and political rights by aiming for the state to have a complete democracy. When combined with Buddhist science by refining the mind and training people habits to create a good conscience in society, Thai politics and governance will be able to develop completely and sustainably.

Keywords: Rights; Political of Philosophy; Buddhist of principles

บทนำ

เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่หรือกลุ่มเป็นสังคม มนุษย์จะมีพฤติกรรมทั้งที่แตกต่างกันและคล้ายคลึงกัน พฤติกรรมที่แสดงออกมาบางอย่างย่อมมีผลกระทบทั้งแบบบวกและแบบลบต่อมนุษย์ด้วยกันเอง จำเป็นต้องมีกระบวนการต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นสื่อในการควบคุมสังคม ประกอบด้วย กระบวนการทางกฎหมาย กระบวนการทางการเมืองการปกครอง กระบวนการเกี่ยวกับการใช้สิทธิและการมีสิทธิ ในทางพระพุทธศาสนามนุษย์มีสิทธิในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเอง บุคคลต้องพึ่งตนเองและพยายามสร้างสรรค์ชีวิตตามทำนองคลองธรรม โดยที่ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ในขณะเดียวกัน บุคคลก็ต้องรู้จักหน้าที่ของตนเอง และหน้าที่มีต่อบุคคลอื่นด้วย การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเองจะเป็นการเสริมสร้างสมรรถนะของผู้คนทุกระดับชั้นให้บรรลุถึงสิ่งที่เป็นเป้าหมายร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม

จอห์น ล็อก (John Locke) เกิดวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ. 1632 ซัมเมอร์เซต ประเทศอังกฤษ เสียชีวิตวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1704 ที่เอสเซ็กซ์ ประเทศอังกฤษ เป็นนักปรัชญาชาวอังกฤษ ในยุคคริสต์ศตวรรษที่ 17 ความสนใจหลักของเขาคือสังคมและทฤษฎีของความรู้ ได้รับการขนานนามว่า บิดาแห่งระบอบประชาธิปไตย แนวคิดของล็อกที่เกี่ยวกับผู้ปกครองที่ได้รับการยอมรับจากผู้ใต้ปกครอง ตีพิมพ์ลงหนังสือของเขาศาสตร์นิพนธ์สองบรรพว่าด้วยการ ปกครอง (Two Treatises of Government) อีกทั้งแนวคิดของล็อกได้เสนอว่าอำนาจไม่ควรตกอยู่คนเดียว และสามารถตรวจสอบอำนาจของผู้มีอำนาจได้ ซึ่งได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการ อำนาจบริหาร และสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ ที่เขาอธิบายว่าประกอบไปด้วย ชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน นั้นมีอิทธิพลอย่างมากต่อพัฒนาการทางปรัชญาการเมือง แนวคิดของเขาเป็นพื้นฐานของกฎหมายและรัฐบาลอเมริกัน ซึ่งผู้บุกเบิกได้ใช้มันเป็นเหตุผลของการปฏิวัติ (วิกิพีเดีย, 2565)

ในช่วงการปฏิวัติอังกฤษ บิดาของล็อกซึ่งเป็นผู้ตีระดับล่าง พอมิที่ดินและบ้านบางหลังให้เช่า เป็นทนายรับว่าความและทำงานบริหารในองค์การปกครองท้องถิ่นของซัมเมอร์เซต ได้เลือกเข้าข้างฝ่ายรัฐสภาและร่วมรบเป็นนายร้อยสังกัดกรมทหารม้าในสงครามกลางเมือง เมื่อสงครามสิ้นสุด เขาก็ผลักดันจนส่งลูกคือ จอห์น ล็อก ให้ได้ทุนการศึกษาเข้าเรียนที่โรงเรียนเวสต์

มินสเตอร์ซึ่งถือว่าดีที่สุดในอังกฤษสมัยนั้น และได้รับคัดเลือกเข้าเรียนต่อที่วิทยาลัยไครสต์ เชิร์ช แห่งมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ดในฐานะนักเรียนทุนตลอดชีพ (Studentship) ในเวลาต่อมา (เกเชียร เตชะพีระ, 2560)

ภาพที่ 1 จอห์น ล็อก (John Locke)

นักปรัชญาชาวอังกฤษในยุครีเนสต์ศตวรรษที่ 17 ที่มีนามว่า จอห์น ล็อก ได้มีแนวความคิดเรื่อง สิทธิ ในแง่ของความเป็นเจ้าของและการครอบครองสิทธิในทรัพย์สินที่อยู่ตามธรรมชาติ และสิทธิที่ถือว่าสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือสิทธิในชีวิตของปัจเจกชน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ความหมาย อีกทั้งความสำคัญของสิทธิในชีวิตและสิทธิในการที่จะได้รับความคุ้มครองจากรัฐ รัฐมีเพียงหน้าที่ในการรับใช้ประชาชน สิทธิทางการเมือง (Political Right) ทั้งหมดเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดและถอดถอนรัฐบาลได้ หากรัฐบาลไม่มีความเป็นธรรมและไร้ประสิทธิภาพในการบริหารประเทศ สำหรับประเทศไทยนั้นได้ประกาศตนเองว่าเป็นประเทศที่ปกครองด้วยประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ภายใต้รัฐธรรมนูญมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 แต่ในระยะเกือบ 90 ปีที่ผ่านมา ประชาธิปไตยของไทยยังพัฒนาได้ไม่เท่าที่ควร คงมีความขัดแย้งทางการเมืองจนนำไปสู่การรัฐประหารหรือการใช้กำลังเข้ายึดอำนาจเพื่อการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหลายครั้ง ในบทความนี้มุ่งเสนอปรัชญาแนวคิดทางการเมืองการปกครอง ที่น่าสนใจของจอห์น ล็อก กับศาสตร์ทางพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยให้ก้าวไปสู่ประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์

บทความวิชาการฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา บทวิเคราะห์ปรัชญาทางการเมือง ในเรื่องของ สิทธิ ที่จอห์น ล็อกได้คิดค้นขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยศึกษาเชื่อมโยงตามแนวทางของหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทางวิชาการ พบว่า ปรัชญาการเมืองของจอห์น ล็อก กล่าวถึงหลัก สิทธิ ไว้ว่า ประชาชนมีสิทธิที่กระทำการใดก็ตามด้วยความเป็นอิสระเสรี หากการกระทำของเขาไม่ผิดกฎหมายของรัฐที่เป็นธรรม เพราะว่าการมีขึ้นของกฎหมายก็เพื่อปกป้องสิทธิตามสภาวะ

ธรรมชาติที่มีอยู่กับมนุษย์ตั้งแต่เดิม ก็เพราะว่าวัตถุประสงค์ของกฎหมายไม่ใช่เพื่อยกเลิกหรือจำกัด แต่เพื่อรักษาและขยายเสรีภาพ ที่ใดไม่มีกฎหมาย ที่นั่นไม่มีเสรีภาพ เพราะเสรีภาพของเขาก็ต้องเป็นสิทธิที่จะจัดการและจัดระเบียบด้วยตัวของเขาเอง การกระทำอันเป็นตามอิสระของเขา ก็ล้วนเป็นสิ่งที่ยกกฎหมายไม่อาจขัดขวางได้ หากกระทำของเขาไม่ได้ล่วงสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และการที่กฎหมายจะกระทำการใช้อำนาจใด ๆ ต่อเขา ก็เพราะว่าเขายินยอมให้กระทำเช่นนั้น เพราะมันจะต้องเป็นไปตามเจตจำนงเสรีของเขา นี่หมายความว่า สิทธิตามธรรมชาติยังคงอยู่กับมนุษย์ทุกคน แม้ว่าเขาจะมารวมกันเป็นสังคมที่มีกฎหมายควบคุมอยู่ก็ตาม เขาก็ยังมีเสรีภาพอยู่ เพราะเสรีภาพไม่ใช่การกระทำสิ่งใดตามใจชอบ แต่เป็นการทำตามสิ่งที่ตนไปตามเจตจำนงประสงค์ของตนเองภายในขอบเขตที่กฎหมายอนุญาต รัฐมีจุดหมายที่จะควบคุมสิทธิเหล่านี้ให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นที่จะทำให้การปกป้องสิทธิดังกล่าวให้เป็นไปอย่างได้ผล กล่าวอีกนัยหนึ่ง สิทธิธรรมชาติของคน ๆ หนึ่งถูกจำกัดเพื่อให้สิทธิอย่างเดียวกันของผู้อื่นนั้นได้มีผลเป็นไปได้อย่างทัดเทียมกัน กฎหมายจึงไม่ใช่สิ่งที่ทำลายหรือขัดขวางเสรีภาพ แต่มันสนับสนุนส่งเสริมเสรีภาพ การที่คนแต่ละคนยินยอมอยู่ในสังคมการเมืองและยอมรับกฎหมายของสังคมนั้นเป็นไปด้วยความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบของเขาเอง เขาไม่ได้อยู่ใต้อำนาจของผู้อื่น ตัวเขาเองมีอิสรภาพในตัวเองอย่างเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ (พระมหามงกุฎ ปุริสุตตโม, 2559) และเมื่อเทียบกับคำสอนของพระพุทธศาสนาไม่ใช่ว่าศาสตร์แห่งการเมืองการปกครองโดยตรง จึงไม่มีหลักทฤษฎีเฉพาะ แต่เป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและจริยธรรม ที่ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะต้องประพฤติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการอยู่ร่วมกัน จากการประพฤติสุจริตทางกาย วาจาและใจ อำนาจเกิดจากการที่ตัวเองประพฤติคุณธรรมตั้งอยู่ในคุณธรรม การแสวงหาอำนาจและการได้มาซึ่งอำนาจ จึงเกิดประโยชน์สุขให้แก่ตัวเองเป็นเบื้องต้น มีความสุข ไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและสังคม การปกครองในทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งในการปกครอง 3 ระดับ คือระดับต้น หมายถึงระดับตนเอง คือ ควบคุมรักษาตนเอง ระดับกลาง หมายถึง ระดับคนอื่น คือ สมาคม องค์กร ในการปฏิสัมพันธ์ และระดับสูง หมายถึงระดับสังคม ประเทศชาติ นานาชาติ และระดับโลก คือ มนุษยชาติทั้งหมด ให้ได้รับประโยชน์และความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน โดยใช้ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องควบคุมการปกครองทั้ง 3 ระดับ สิทธิเสรีภาพที่มนุษย์ได้รับมนุษย์พึงปฏิบัติอย่างตั้งใจด้วยเจตนาที่ดี ทำดี พูดดี ในบทความนี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงหลักการใช้สิทธิเสรีภาพขั้นสูงตามนัยแห่งหลักไตรสิกขา

ถือคือนักปรัชญาคนสำคัญแห่งสำนักประสบการณ์นิยม หรือ ประจักษ์นิยม ความคิดของถือคือนักปรัชญาคนสำคัญต่อพัฒนาการของ ญาณวิทยา (Epistemology) ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) กฎหมายการปฏิบัติอเมริกัน และเป็นพื้นฐานของกฎหมายอเมริกัน นับว่าถือคือนักปรัชญาที่มีอิทธิพลมากที่สุดแห่งยุคแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) ถือคือนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่อง Trust ซึ่งมีอิทธิพลต่อหลักการของระบอบประชาธิปไตยมาก และถูกนำไปใช้ในคำประกาศเอกราชหรือหลักการปกครองของสหรัฐฯ

เรียกว่า Pure Locke เพราะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของ Locke มาก มีแนวความคิดที่สำคัญ คือ 1) สภาวะธรรมชาติ เป็นสภาวะทางธรรมชาติโดยสมบูรณ์ เป็นสภาวะแห่งความเสมอภาค เพราะไม่มีกฎหมาย หรือกติกาที่จะมากำหนด หรือจำกัดเสรีภาพ 2) สภาวะธรรมชาติมีข้อบกพร่อง 3 ประการ คือ ไม่มีกฎหมาย ไม่มีตุลาการ ไม่มีอำนาจบริหาร 3) มนุษย์ต้องได้รับความยุติธรรมในการใช้สิทธิทางธรรมชาติ Locke จึงเสนอให้ประชาชนทำสัญญาประชาคมร่วมกัน โดยยอมสละเสรีภาพทางธรรมชาติบางประการ เพื่อสร้างประชาคมการเมืองที่สามารถใช้กฎหมายคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาค 4) ประชาคมการเมืองที่ตั้งขึ้น มีลักษณะเหมือนทรัสต์ หรือบริษัทผู้ถือหุ้นเป็นผู้ถือหุ้นมีอำนาจถอดถอนผู้บริหารชุดนี้ออกได้ และเลือกตั้งชุดใหม่เข้าไปบริหารแทนด้วยหลักการนี้ ให้ประชาคมการเมืองมีลักษณะเหมือน Trust คือ ประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งผู้แทนเข้ามาทำหน้าที่ปกครองโดยแบ่งเป็นเขตเลือกตั้ง ซึ่งแต่ละเขตเป็นผู้เลือกผู้แทนเข้ามา และแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ โดยทั้ง 3 ฝ่ายเป็นอิสระจากกัน และให้นิติบัญญัติมีอำนาจสูงสุด (Supreme Power) ฝ่ายบริหาร ต้อง บริหารตามที่กฎหมายกำหนด (Blogspot, 2560)

ปัจจัยที่เป็นบ่อเกิดแห่งแนวคิด

จอห์น ล็อก ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิไว้หลายประเด็นไม่ว่าจะปัจจัยที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน ปัจจัยที่เป็นสภาวะธรรมชาติ หรือแม้แต่ปัจจัยที่เกิดจากระบบสังคมการเมืองการปกครองในสมัยนั้น นับว่าปัจจัยด้านต่าง ๆ ล้วนเป็นปัจจัยผลักดัน (Sanction) สำคัญที่ก่อให้เกิดสิทธิตามแนวคิดสิทธิทางการเมืองของล็อกทั้งสิ้น อธิบายได้ดังนี้

1. สภาวะธรรมชาติ แนวคิดเรื่องเสรีภาพของล็อกนั้น เราสามารถค้นพบความคิดของเขาในหนังสือปรัชญาการเมืองว่าด้วยกำเนิดรัฐ จุดมุ่งหมายของรัฐ และอำนาจรัฐ เป็นการแสดงให้เห็นถึงรากฐานของการก่อกำเนิดรัฐขึ้นมาจากคน ๆ หนึ่งไปสู่อีกกลุ่มคน จากกลุ่มคนไปสู่อีกเมือง จากเมืองไปสู่อีกรัฐ การแสดงให้เห็นถึงสิทธิและเสรีภาพที่มนุษย์ควรได้รับจากรัฐและการคุ้มครองสิทธิส่วนตัวจากรัฐที่ตนสังกัด อีกทั้งได้บ่งบอกถึงจุดมุ่งหมายของการตั้งรัฐและขอบเขตในการใช้อำนาจของรัฐในการพิทักษ์สิทธิส่วนบุคคลของผู้ที่อยู่ในรัฐ ล็อก ได้กล่าวว่าก่อนที่จะทำความเข้าใจในเรื่องการกำเนิดของรัฐ จำเป็นที่จะต้องเข้าใจสภาพดั้งเดิมที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ก่อนที่จะมีอำนาจรัฐหรือรัฐเกิดขึ้น และเข้าใจถึงเหตุผลที่มนุษย์จึงละสภาพเช่นที่ว่านี้ซึ่งเรียกว่า สภาวะธรรมชาติ

สภาวะธรรมชาตินั้นลักษณะเฉพาะอยู่สองประการ คือ เป็นสภาวะที่มนุษย์มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์และมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน มนุษย์มีเสรีภาพที่จะกระทำตามความปรารถนาของตนกับตัวเอง กับสิ่งที่เป็นของเขาและของบุคคลอื่น โดยไม่ขึ้นกับเจตจำนงของผู้หนึ่งผู้ใด เขามีสิทธิที่จะไม่ทำตามความประสงค์ของคนอื่น นี่คือความหมายของเสรีภาพ ส่วนความเสมอภาคที่มนุษย์มีเท่าเทียมกันเป็นความเสมอภาคเกี่ยวกับอำนาจและการตัดสินใจที่ทุกคนมีต่อกัน ไม่

มีใครมีมากกว่าใคร ดังนั้นในสภาวะธรรมชาติที่บริสุทธิ์มนุษย์ทุกคนจึงมีอิสระไม่ขึ้นแก่กัน ล็อคได้แบ่งกฎสภาวะธรรมชาติออกมาเป็น 3 กฎ คือ กฎของพระเจ้าหรือกฎทเวาะ กฎหมาย และจารีตประเพณีสังคม กฎแรกเป็นกฎที่ใช้ตัดสินการกระทำว่าเป็นบาปหรือเป็นการเคารพเชื่อฟังที่เป็นหน้าที่ของมนุษย์จึงอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฎศีลธรรม ล็อคเชื่อว่ากฎศีลธรรมเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนดมาให้แก่มนุษย์ กฎนี้เป็นกฎสูงสุดกฎเดียวที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และกฎอื่นอีกสองกฎต้องสอดคล้องกับกฎนี้ ดังนั้น กฎศีลธรรมจึงเป็นกฎศักดิ์สิทธิ์ที่พิทักษ์เสรีของมนุษย์อย่างแท้จริง

2. การยอมรับการปกครองจากรัฐล็อคกล่าวว่า เหตุที่มนุษย์ได้ยอมให้มีรัฐหรือมีใครมาปกครองตน มีเหตุเพราะว่าสภาวะธรรมชาติที่เป็นกฎดั้งเดิมของมนุษย์นั้นมีข้อบกพร่องที่เห็นได้ชัดอยู่ 3 ประการ คือ 1) กฎธรรมชาติไม่ได้ถูกเขียนไว้ ณ ที่ใดนอกจากในใจของมนุษย์ ถ้าหากมนุษย์ทุกคนยอมให้เหตุผลเป็นเครื่องนำทาง เราจะมองเห็นและปฏิบัติตามกฎธรรมชาติอันเดียวกัน แต่เป็นเพราะว่ามนุษย์ไม่ได้มีเหตุผลตลอดเวลา ความโลภและความมั่งคั่งของเขาอาจชักนำให้เขากระทำการที่ตรงข้ามกับเหตุผล เมื่อใดที่เขามีความพยายามกระทำในสิ่งที่จะได้มาซึ่งทรัพย์สินของคนอื่น มันย่อมก่อให้เกิดความไม่ปลอดภัย 2) ในสภาวะธรรมชาติ คนแต่ละคนจะเป็นผู้พิพากษาและมีสิทธิลงโทษผู้ละเมิดกฎธรรมชาติ แต่การที่ปล่อยให้มนุษย์ตัดสินกรณีที่เขาทำผิดเอง เราไม่อาจไว้วางใจการตัดสินของเขาได้ เพราะมันเป็นการยากที่เขาจะไม่เกิดอคติและไม่เอาตัวเขาเองเข้าไปเกี่ยวข้อง เราจึงอาจตัดสินรุนแรงเกินไปโดยใช้อารมณ์ และการแก้แค้นในกรณีที่เขาเองเป็นผู้เสียหาย แต่ในทางตรงกันข้าม เขาอาจละเลยไม่สนใจในกรณีขัดแย้งของผู้อื่น เขาไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย ฉะนั้นในสภาวะธรรมชาติจึงขาดผู้พิพากษาที่รู้จักความเป็นกลาง 3) แม้ว่าในสภาวะธรรมชาติอาจมีผู้พิพากษาที่เที่ยงธรรมเป็นกลางและมีการวินิจฉัยที่ถูกต้อง แต่ก็ยังมีบ่อยครั้งที่มันยังขาดอำนาจที่จะกำกับและสนับสนุนคำพิพากษาที่ถูกต้องและที่จะจัดให้เป็นไปตามนั้นฝ่ายที่เสียหายอาจไม่มีกำลังเพียงพอที่จะบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือไม่มีอำนาจบริหารที่จะจัดการให้เป็นไปตามกฎหมาย

ด้วยเหตุที่สภาวะธรรมชาติความบกพร่องดังที่กล่าวมานี้ เพื่อตอบสนองความต้องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข รัฐบาลจึงเกิดขึ้นโดยคนในสังคมได้ยินยอมให้มีคณะกลุ่มคนที่มีความเที่ยงธรรมและความสามารถในการปกครองกลุ่มชนให้มีความสุข หรือกล่าวได้ว่าสังคมนการเมืองเกิดขึ้นจากการยินยอมเท่านั้น ความยินยอมนี้เกิดขึ้นเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่รู้จักใช้เหตุผลที่จะเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามใจของเขาได้ หากเขาเลือกที่จะไม่ออกจากสังคมที่เขาถือกำเนิดมา ก็ถือว่าเขายินยอมให้รัฐมีอำนาจปกครองเหนือสิทธิเสรีภาพของเขาเอง การยินยอมนี้เป็นการยินยอมที่จะอยู่ภายใต้เจตจำนงและการตัดสินชี้ขาดของเสียงข้างมาก เพราะสังคมนการเมืองจะกระทำอะไรหรือมีอยู่ต่อไปไม่ได้ ถ้าจะให้ข้อเสนอทุกอย่างได้รับความยินยอมจากคนทุกคนในสังคม

ในสภาวะใหม่ซึ่งเป็นสภาวะที่ใช้อำนาจทางการเมืองนี้ ล็อคได้นิยามอำนาจทางการเมืองว่า คือ สิทธิ ที่จะสร้างกฎหมายที่มีบทประมวลลงโทษถึงตาย รวมทั้งบทลงโทษอื่นที่เบากว่าทั้งหมดและใช้อำนาจของชุมชนที่จะปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าว และป้องกันชุมชนจากการรุกรานภายนอก อาจกล่าวได้ว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีสิทธิเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้ตามใจตน แต่เมื่อเขาคิดเข้าอยู่กับผู้อื่นในสังคมก็ต้องยอมรับสิทธิเสรีภาพของคนอื่น ๆ ในสังคม และเขายังต้องได้รับโทษจากการล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนอื่น ไม่ว่าจะยินยอมหรือไม่ก็ตามก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการลงโทษรัฐที่มอบอำนาจให้คณะบุคคลใดบุคคลหนึ่งทำหน้าที่พิพากษาโทษและลงโทษผู้ที่กระทำความผิด

3. จุดมุ่งหมายการใช้อำนาจของรัฐ ล็อคได้กล่าวว่าอำนาจของรัฐนั้นเกิดจากการที่ทุกคนในสังคมยินยอมให้รัฐกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขของทุกคนในสังคม ดังนั้น รัฐจึงจะต้องใช้อำนาจเพื่อป้องกันชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของประชาชนในรัฐ การกระทำใดในการใช้อำนาจจึงจะต้องประกอบด้วยหลัก 4 ประการ ดังนี้ 1) กฎหมายต้องใช้กับทุกคนทัดเทียมกัน ไม่ว่าจะคนร่ำรวยหรือคนจน 2) กฎหมายต้องไม่ใช่ตามอำเภอใจและเพื่อการกดขี่ แต่ต้องใช้เพื่อประโยชน์ของประชาชน 3) องค์กรนิติบัญญัติต้องไม่ขึ้นภาษีโดยปราศจากการยินยอมจากประชาชน 4) องค์กรนิติบัญญัติไม่อาจมอบอำนาจในการจัดทำกฎหมายแก่บุคคลใดโดยเฉพาะ

หลัก 4 ประการนี้จะเป็นหลักประกันว่ารัฐจะไม่สามารถคุกคามสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยไม่เป็นธรรม ประชาชนมีสิทธิที่กระทำการสิ่งใดก็ตามด้วยความเป็นอิสระเสรี หากการกระทำของเขาไม่ผิดกฎหมายของรัฐที่เป็นธรรม เพราะว่าการมีขึ้นของกฎหมายก็เพื่อปกป้องสิทธิตามสภาวะธรรมชาติที่มีอยู่กับมนุษย์ตั้งแต่เดิม ก็เพราะว่าวัตถุประสงค์ของกฎหมายไม่ใช่เพื่อยกเลิกหรือจำกัด แต่เพื่อรักษาและขยายเสรีภาพ ที่ใดไม่มีกฎหมาย ที่นั่นไม่มีเสรีภาพ เพราะเสรีภาพของเขาก็ต้องเป็นสิทธิที่จะจัดการและจัดระเบียบด้วยตัวของเขาเอง การกระทำอันเป็นตามอิสระของเขา ก็ล้วนเป็นสิ่งที่กฎหมายไม่อาจขัดขวางได้ หากการกระทำของเขาไม่ได้ล่วงสิทธิเสรีภาพของผู้ใด และการที่กฎหมายจะกระทำการใช้อำนาจใด ๆ ต่อเขา ก็เพราะว่าเขายินยอมให้กระทำเช่นนั้น เพราะมันจะต้องเป็นไปตามเจตจำนงเสรีของเขานี้หมายความว่า สิทธิตามธรรมชาติยังคงอยู่กับมนุษย์ทุกคน แม้ว่าเขาจะมาร่วมกันเป็นสังคมที่มีกฎหมายควบคุมอยู่ก็ตาม เขาก็ยังมีเสรีภาพอยู่ เพราะเสรีภาพไม่ใช่การกระทำการสิ่งใดตามใจชอบ แต่เป็นการทำตามสิ่งที่ เป็นไปตามเจตจำนงประสงค์ของตนเองภายในขอบเขตที่กฎหมายอนุญาต รัฐมีจุดหมายที่จะควบคุมสิทธิเหล่านี้ให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็นที่จะทำให้การปกป้องสิทธิดังกล่าวให้เป็นไปอย่างได้ผล กล่าวอีกนัยหนึ่ง สิทธิธรรมชาติของคน ๆ หนึ่งถูกจำกัดเพื่อให้สิทธิอย่างเดียวกันของผู้อื่น นั้นได้มีผลเป็นไปได้อย่างทัดเทียมกัน กฎหมายจึงไม่ใช่สิ่งที่ทำลายหรือขัดขวางเสรีภาพ แต่มันสนับสนุนส่งเสริมเสรีภาพ การที่คนแต่ละคนยินยอมอยู่ในสังคมการเมืองและยอมรับกฎหมายของสังคมนั้นเป็นไปด้วยความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบของเขาเอง เขาไม่ได้อยู่ได้

อำนาจของผู้อื่น ตัวเขาเองมีอิสรภาพในตัวเองอย่างเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ (พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, 2559)

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เป็นบ่อเกิดแห่งสิทธิ ในทัศนะของจอห์น ล็อก ได้แก่ ปัจจัยที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน ปัจจัยที่เป็นสภาวะธรรมชาติ หรือแม้แต่ปัจจัยที่เกิดจากระบบสังคมการเมืองการปกครอง ล็อกได้อธิบายถึงสภาวะธรรมชาติว่ามีลักษณะเฉพาะอยู่สองประการ คือ เป็นสภาวะที่มนุษย์มีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ และมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน อีกทั้งต้องการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข จึงมอบอำนาจแก่รัฐบาล ให้รัฐมีอำนาจปกครองเหนือสิทธิเสรีภาพของตน เรียกสิทธินี้ว่าอำนาจทางการเมือง

สิทธิในทัศนะของจอห์น ล็อก

บริบทสังคมโลกในยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า มีการต่อสู้เรียกร้องในเรื่องของสิทธิของบุคคล กลุ่มชุมชน เพื่อสถานะการยอมรับความเป็นตัวตน ความไฝ่ฝัน ความเชื่อ ผลประโยชน์เกิดขึ้นอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะโครงสร้างทางความคิดและวิถีปฏิบัติของคนในสังคมปัจจุบันต่างมีสิทธิที่จะเรียกร้องเพื่อเป้าหมายของตน ที่เป็นไปตามหลักสิทธิแห่งชีวิตมนุษย์และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่มนุษย์ผู้มีเหตุผลพึงมี เนื่องจากมนุษย์มีค่าในตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกับปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อ 3 ที่กล่าวว่า ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพในชีวิต และความมั่นคงแห่งตน (Everyone has the Right to Life) อย่างไรก็ตามในประเด็น สิทธิในการมีชีวิต (Right to Life) ที่เป็นสิทธิพื้นฐานอีกประการหนึ่งของมนุษย์ (พระมหามหารถพงศ์ กวีวิโส, 2548)

คำว่า สิทธิ หรือ สิทธิ ตามพจนานุกรมแบบราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 อธิบายว่า หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม ความสำเร็จในทางจริยธรรมถือว่าสิทธิเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงมีในฐานะเป็นมนุษย์ และเป็นสิ่งประกันศักดิ์ศรีของความเป็นเพื่อนมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าทางจริยธรรมอย่างหนึ่ง

คำว่า สิทธิ (Right) หมายถึง สิ่งที่บุคคลควรจะได้อย่างถูกต้องและชอบธรรมและถ้าไม่ได้รับบุคคลสามารถเรียกร้องได้ (สนธิ ศรีสำแดง, 2544)

ในทรรศนะของจอห์น ล็อก ถือว่าเรื่องสิทธินั้นเป็นสิ่งที่สำคัญของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ โดยมีแนวความคิดว่า เรื่องสิทธิในแง่ของความเป็นเจ้าของและการครอบครองสิทธิในทรัพย์สินที่อยู่ตามธรรมชาติและสิทธิที่ถือว่าสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือสิทธิในชีวิตของปัจเจกชน ประเด็นนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการให้ความหมาย อีกทั้งความสำคัญของสิทธิในชีวิต และสิทธิในการที่จะได้รับความคุ้มครองจากรัฐ รัฐมีเพียงหน้าที่ในการรับใช้ประชาชน สิทธิทางการเมือง (Political Right) ทั้งหมดเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดและถอดถอนรัฐบาลได้ หากรัฐบาลไม่มีความเป็นธรรมและไร้ประสิทธิภาพในการบริหารประเทศ เพราะรัฐบาลมีหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของประชาชนในฐานะที่ประชาชนเป็นผู้จัดตั้งหรือ

เป็นเจ้าของรัฐบาลและเป็นผู้รับประโยชน์จากการบริหารงานของรัฐบาล พร้อมทั้งการได้เข้าไปครอบครองสิทธิของปัจเจกชน (John Locke, 1937)

หลักการใช้สิทธิตามแนวความคิดของจอห์น ล็อก มีดังนี้

1. สิทธิตามธรรมชาติ เหตุผลของความเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความมีเมตตาธรรม ใฝ่สันติ และก่อปรด้วยความสุขุมคัมภีรภาพการกระทำใด ๆ ของมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สามารถเข้าใจกฎธรรมชาติได้ด้วยเหตุผลและประสบการณ์ เป็นประโยชน์ทำให้ไม่มีการทำร้ายซึ่งกันและกัน เพราะมนุษย์มีเหตุผลที่ว่า หากตนกระทำเช่นนั้นก็ย่อมจะได้รับการตอบโต้ในทำนองเดียวกัน เหตุผลในข้อนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเคารพสิทธิไม่มีการเบียดเบียนกันในสังคมได้

2. สิทธิในสภาวะธรรมชาติ มีลักษณะสำคัญอยู่สองประการ คือ อันดับแรกสภาวะสิทธิเสรีอันสมบูรณ์ ทุกคนมีอิสระเสรีอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพย์สินและร่างกายของเขาตามที่เขาเห็นว่าเหมาะสมภายใต้กฎธรรมชาติ โดยไม่จำเป็นที่จะขออนุญาตหรือขึ้นอยู่กับการเจตจำนงของผู้อื่น อันดับสอง สิทธิแห่งความเสมอภาค หมายถึง สภาวะธรรมชาติมนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันในสิทธิและอำนาจ โดยที่อำนาจทั้งหมดอยู่กับแต่ละปัจเจกชนในฐานะเป็นมนุษย์ด้วยกัน จึงไม่มีผู้ใดมีอำนาจหรือสิทธิเหนือผู้อื่น

3. สิทธิในทรัพย์สิน ทรัพย์สินตามทฤษฎีของจอห์น ล็อก นอกจากเป็นวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ยังรวมถึงร่างกายของมนุษย์และแรงงานของเขา ดังคำที่ล็อกแสดงไว้ว่า มนุษย์ทุกคนมีทรัพย์สินในตัวของตนเองไม่มีใครมีสิทธิที่จะใช้นอกจากตัวเขาสิทธิในกรรมสิทธิ์ของทรัพย์สินพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์มาทุกคนต่างไม่มีอะไรเป็นสมบัติส่วนตัวมาตั้งแต่เกิด สิ่งทั้งหลายเป็นของทุกคนหรือทุกคนมีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน แต่กรรมสิทธิ์ส่วนตัวหรือส่วนบุคคลจะเกิดขึ้นต่อเมื่อคนได้ลงแรงสร้างสรรค์ขึ้นมา ย่อมเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของผู้ที่เขามีสสิทธิโดยชอบธรรมในสิ่งที่เขาออกแรงทำมันขึ้นมา คนอื่นจะละเมิดสิทธิไม่ได้

4. สิทธิในทางการเมืองทุกคนมีสิทธิในฐานะที่เป็นสมาชิกแห่งสังคมการเมือง ทุกคนย่อมได้รับการคุ้มครองโดยเท่าเทียมกันหรือการปกป้องสิทธิของพลเมือง รัฐบาลเป็นผู้ใช้สิทธิหรืออำนาจแทนประชาชน เนื่องจากประชาชนเป็นผู้มอบอำนาจให้ ถ้าหากรัฐบาลละเมิดสิทธิส่วนตัว ย่อมถือว่าไม่ทำตามพันธสัญญา ประชาชนมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะไม่ปฏิบัติตามมติรัฐบาลที่ย่ำยีสิทธิพลเมือง และมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะคืนอำนาจในการบริหารนั้น (พระมหามหาราชองค์ที่ 2548)

ในเรื่องการปกครอง ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองมักจะเกรงกลัวต่ออำนาจของผู้ปกครองจนลืมนึกว่าตนมีสิทธิที่จะเลือกและยอมรับในตัวผู้ปกครองด้วยเช่นกัน แนวคิดนี้จึงเป็นฐานรากทางความคิดของปรัชญาทางการเมืองและเป็นพื้นฐานของกฎหมายสหรัฐอเมริกา ที่เน้นเกี่ยวกับสิทธิของการเกิดมาเป็นมนุษย์ที่ประกอบด้วยชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สิน รวมทั้งการมีสิทธิที่จะเลือกผู้ปกครองด้วยตัวของพวกเขา

แต่เดิมคนเราจะอยู่กับธรรมชาติเป็นระบอบอนาธิปไตย มีสิทธิในธรรมชาติ ในชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สินสามารถจะกระทำการสิ่งใดก็ได้ตามแต่ใจตนจะปรารถนาถ้าไม่ขัดต่อหลักการ ตามธรรมชาติ เช่น ไม่ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เดียวกัน ไม่ต่อสู้โหดร้ายแย่งสัตว์ป่า เมื่อกระทำการใดแล้ว ได้ทรัพย์สินมา ทรัพย์สินนั้นย่อมตกเป็นของตนผู้อื่นจะมาแย่งชิงเอาไปไม่ได้ การรักษาสีทธิของตนจึงต้องรักษาสีทธิของผู้อื่นด้วย ทุกคนจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การฝ่าฝืนหลักการตาม ธรรมชาติจะก่อให้เกิดภัยอันตรายนานัปการ ต่อมาเมื่อคนไม่ยอมรักษาสีทธิของผู้อื่นทำให้เกิด ความยุ่งเหยิงตามมาและทำให้เกิดการรวมตัวกันกลายเป็นรัฐ

จอห์น ล็อก อธิบายว่า รัฐเป็นเพียงกลไกที่มนุษย์รวมตัวกันเพื่อปกป้องสิทธิของตน โดย มอบความไว้วางใจให้แก่บุคคลกลุ่มหนึ่งช่วยทำหน้าที่ปกป้องหน้าที่ของรัฐคือรักษาสีทธิตาม ธรรมชาติของมนุษย์ คือ สิทธิในชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน แต่รัฐไม่ควรก้าวล่วงในกิจการของ บุคคล เช่น การทำการค้า งานอุตสาหกรรม ยกเว้นเสียแต่กิจการนั้นไปทำลายเสรีภาพส่วน บุคคล ลักษณะสังคมที่ดีจะต้องปล่อยให้มนุษย์เป็นตัวของตัวเอง กำหนดโชคชะตาด้วยตัวของ พวกเขา จอห์น ล็อก คิดว่ามนุษย์มีความเป็นใหญ่ในตัวของตัวเอง อำนาจรัฐมิได้เพราะเราพร้อม ใจยกอำนาจให้ถ้าพวกเราไม่ยินยอมพร้อมใจยอมจะสามารถดึงอำนาจนั้นกลับคืนมาได้ ทุกคนมี ความเป็นตัวของตัวเอง มีสิทธิส่วนตัวที่จะคิด จะทำอะไรก็ได้ตามใจตน การมีอำนาจรัฐเพื่อ ป้องกันไม่ให้เกิดการล่วงเกินซึ่งกันและกัน กฎหมายที่มีอยู่ต้องให้ความเป็นธรรมแก่ทุกคนใน สังคม ไม่ใช่แก่ผู้มีอำนาจเพียงบางกลุ่มเท่านั้น

ความเป็นมนุษย์ในสายตาของจอห์น ล็อก เป็นสิ่งที่สูงค่ามากควรที่พวกเราจะหวงแหน และดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีของทุกคนต่อไป ด้วยแนวคิดที่ว่าเราทุกคนมีอำนาจในการเลือกผู้ปกครอง และถ้าพวกเราไม่ยินยอมพร้อมใจยอมจะสามารถดึงอำนาจนั้นกลับคืนมาได้ ระบอบการ ปกครองที่ดีต้องให้มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การใช้อำนาจ ทางการเมืองโดยระบบกฎหมายควรอยู่ในขอบเขตอันจำกัด ซึ่งจะแตกต่างจากความคิดเรื่อง กฎหมายในยุคก่อนที่นับถือพระเจ้าและเชื่อว่ากฎธรรมชาติได้มาจากพระเจ้า ยากที่ผู้คนจะ เปลี่ยนแปลงกฎต่าง ๆ ของสังคมได้ สมัยใหม่มนุษย์จะต้องมีสิทธิที่จะแก้ไขกฎหมายที่ไม่พึง ประสงค์ถ้าข้อความบางส่วนละเมิดสิทธิส่วนตัวของบุคคล (พรรณี เกษกมล, 2564)

สรุปได้ว่า เมื่อรัฐบาลเกิดขึ้นและสังคมยินยอมมอบอำนาจในการปกครองให้แก่รัฐบาล มนุษย์ยังคงมีสิทธิอยู่เช่นเดิม ธรรมดาผู้ใดปกครองจะเกรงกลัวต่ออำนาจของผู้ปกครองจนลืมนึก ว่าตนมีสิทธิที่จะเลือกและยอมรับในตัวผู้ปกครองด้วยเช่นกัน อันเป็นพื้นฐานสิทธิของการเกิดมา เป็นมนุษย์ที่ประกอบด้วยชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สิน รวมทั้งการมีสิทธิที่จะเลือกผู้ปกครองด้วย ตนเอง

ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ ปัจจัยที่สำคัญ ก็คือ คนหรือประชาชน เพราะต่อให้มีระบอบที่ดีหรือมีรัฐธรรมนูญที่ดีแต่คนใช้ไม่เป็นหรือไม่เคารพ ต่อให้มีรัฐธรรมนูญดีก็ฉีกทิ้งได้ คนหรือประชากรซึ่งเป็นเจ้าของประเทศที่มีความแตกต่างหลากหลายภายใต้หลักสิทธิเสรีภาพและหลักความเสมอภาคจะต้องมีความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย ควรประกอบไปด้วยลักษณะ 6 ประการ ดังต่อไปนี้ (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2554)

1. รับผิดชอบตนเองและพึ่งตนเองได้ ระบอบประชาธิปไตยคือระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดของประเทศ ประชาชนในประเทศจึงมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตนเอง ทำนองเดียวกับเจ้าของบ้านมีสิทธิเสรีภาพในบ้านของตน ระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิด หลักสิทธิเสรีภาพ และทำให้ประชาชนมีอิสรภาพ คือเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็น ไท คือเป็น อิสระชน ที่รับผิดชอบตนเองและพึ่งตนเองได้ไม่ยอมตนอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจหรือภายใต้ระบอบอุปถัมภ์ของผู้ใด เด็กจะกลายเป็นผู้ใหญ่ และเป็นพลเมืองหรือสมาชิกคนหนึ่งของสังคมได้อย่างแท้จริง เมื่อสามารถรับผิดชอบตนเองได้

2. เคารพสิทธิผู้อื่น ในระบอบประชาธิปไตย ทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ ทุกคนจึงมีสิทธิเสรีภาพ แต่ถ้าทุกคนใช้สิทธิเสรีภาพโดยคำนึงถึงแต่ประโยชน์ของตนเอง หรือเอาแต่ความคิดของตนเองเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น หรือไม่สนใจว่าจะเกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใด ย่อมจะทำให้เกิดการใช้สิทธิเสรีภาพที่กระทบกระทั่งกันจนกระทั่งไม่อาจที่จะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกต่อไปได้ประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็นอนาธิปไตย เพราะทุกคนเอาแต่สิทธิเสรีภาพของตนเองเป็นใหญ่ สุดท้ายประเทศชาติย่อมจะไปไม่รอด การใช้สิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมีขอบเขต คือใช้สิทธิเสรีภาพได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น พลเมือง ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และจะต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 28 วรรคหนึ่งจึงบัญญัติว่า บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐธรรมนูญหรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน

3. เคารพความแตกต่าง เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงมีเสรีภาพในประเทศของตนเองแล้ว ระบอบประชาธิปไตยจึงให้เสรีภาพ และยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชนจึงแตกต่างกันได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเลือกอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนา หรือความคิดเห็นทางการเมือง ดังนั้นเพื่อมิให้ความแตกต่าง นำมาซึ่งความแตกแยก พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องยอมรับ และเคารพความแตกต่างของกันและกัน เพื่อให้

สามารถอยู่ร่วมกันได้ ถึงแม้จะแตกต่างกัน และจะต้องไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างไปจากตนเอง ถึงแม้จะไม่เห็นด้วย แต่จะต้องยอมรับว่าคนอื่นมีสิทธิที่จะแตกต่างหรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากเราได้และต้องยอมรับโดยไม่จำเป็นต้องเข้าใจว่าทำไมเขาถึงเชื่อหรือเห็นแตกต่างไปจากเรา และไม่ต้องพยายามไปบังคับให้คนอื่นมาคิดเหมือนเราพลเมืองจึงคุยเรื่องการเมืองกันในบ้านได้ถึงแม้จะเลือกพรรคการเมืองคนละพรรค หรือมีความคิดเห็นทางการเมืองคนละข้างกันก็ตาม

4. เคารพหลักความเสมอภาค อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของประชาชนทุกคน ประชาชนทุกคนจึงเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน เมื่อเป็นเจ้าของร่วมกัน ทุกคนจึงมีส่วนในประเทศอย่างเท่า ๆ กัน ดังนั้น ประชาชนทุกคนไม่ว่าจะเป็นใคร ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน ไม่ว่าจะจบดอกเตอร์หรือจบ ป.4 ไม่ว่าจะมียาชีพอะไร ไม่ว่าจะเป็นเจ้านายหรือเป็นลูกน้องสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเพียงความแตกต่าง โดยทุกคนล้วนแต่เท่าเทียมกัน ในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ ดังนั้น พลเมืองจึงต้องเคารพหลักความเสมอภาค และจะต้องเห็นคนเท่าเทียมกัน คือเห็นคนเป็นแนวระนาบ (Horizontal) เห็นตนเท่าเทียมกับคนอื่น และเห็นคนอื่นเท่าเทียมกับตนไม่ว่าจะยากดีมีจน ทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีของความเป็นเจ้าของประเทศอย่างเสมอกัน ถึงแม้จะมีการพึ่งพาอาศัยแต่จะเป็นไปอย่างเท่าเทียม ซึ่งจะแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากสังคมแบบอำนาจนิยมในระบอบเผด็จการหรือสังคมระบบอุปถัมภ์ ซึ่งโครงสร้างสังคมจะเป็นแนวตั้ง (Vertical) ที่ประชาชนไม่เสมอภาค ไม่เท่าเทียม ไม่ใช่อิสระชน และมองเห็นคนเป็นแนวตั้ง มีคนที่อยู่สูงกว่าและมีคนที่อยู่ต่ำกว่า โดยจะยอมคนที่อยู่สูงกว่าแต่จะเหยียดคนที่อยู่ต่ำกว่า ซึ่งมีใช้ลักษณะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

5. เคารพกติกา ประชาธิปไตยต้องใช้กติกา หรือ กฎหมายในการปกครองไม่ใช่อำเภอใจหรือใช้กำลังโดยทุกคนต้องเสมอภาคกันภายใต้กติกานั้น แต่ถึงแม้จะมีกฎหมาย หรือมีกติกา แต่หากว่าประชาชนไม่เคารพ หรือไม่ปฏิบัติตามกติกาก็ห้ามมีประโยชน์อันใดไม่ ระบอบประชาธิปไตยจึงจะประสบความสำเร็จได้ ต่อเมื่อมีพลเมืองที่เคารพกติกา และยอมรับผลของการละเมิดกติกา พลเมืองจึงต้องเคารพกติกา ถ้ามีปัญหาหรือมีความขัดแย้งเกิดขึ้นก็ต้องใช้วิถีทางประชาธิปไตยและใช้กติกาในการแก้ไข ไม่เล่นนอกกติกา และไม่ใช่กำลังหรือความรุนแรง

6. รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม สังคมหรือประเทศชาติมิได้เกิดขึ้นหรือแย่งโดยตัวของมันเองที่สังคมแย่งไปทุกวันนี้เป็นเพราะการกระทำของคนในทางกลับกันสังคมก็ยอมจะดีขึ้นได้ด้วยการกระทำของคนในสังคมพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นผู้ที่ตระหนักว่าตนเองเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และรับผิดชอบต่อการกระทำของตน พลเมืองจึงไม่ใช่คนที่ใช้สิทธิเสรีภาพตามอำเภอใจ แล้วทำให้สังคมเสื่อมหรือเลวร้ายลงไป หากเป็นผู้ที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยตระหนักอยู่เสมอว่าการกระทำใด ๆ ของตนเองย่อมมีผลต่อสังคมและส่วนรวม พลเมืองจึงต้องรับผิดชอบต่อสังคม และมองตนเองเชื่อมโยงกับสังคม เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาอันโดยเริ่มต้นที่ตนเอง คือร่วมแก้ปัญหา ด้วยการไม่ก่อปัญหา

และลงมือทำด้วยตนเอง ไม่ใช่เอาแต่เรียกร้องคนอื่น หรือเรียกร้องแต่รัฐบาลให้แก้ปัญหา แล้วตนเองก็ก่อปัญหานั้นต่อไป

สรุปได้ว่า ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ต้องมีรับผิดชอบตนเองและพึ่งตนเองได้ ไม่ยอมตกอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของผู้ใด เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ยอมรับความเห็นที่แตกต่าง มีความเสมอภาคเห็นคนเท่าเทียมกัน เคารพในกติกา และมีส่วนร่วมในสังคม

ศาสตร์ทางพุทธกับการเมืองการปกครอง

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความหมายของการเมือง ว่าเป็นเรื่องที่ควรเนื่องด้วยธรรมะ นักภาษาศาสตร์ นักนิรุกติศาสตร์หรือแม้แต่พวกนักรัฐศาสตร์เองก็อธิบายความหมายของการเมืองไว้พอจะจับใจความสำคัญได้ว่า หมายถึง การจัดการโดยทำให้คนที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ๆ นั้น ได้อยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขด้วยความสงบสุขอย่างแท้จริง นี่คือความหมายของคำว่าการเมืองที่ถูกต้องและบริสุทธิ์ แต่ถ้าความหมายของการเมืองมันเปลี่ยนเป็นไม่ถูกต้อง ไม่บริสุทธิ์ มันก็กลายเป็นเรื่องของผลประโยชน์ เรื่องการแย่งชิงเอาไรต์เอาเปรียบกันระหว่างคนหมู่มากนั่นเอง สำหรับชาวพุทธแล้วถือว่าการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ หรือเรื่องเกี่ยวกับประเทศชาติและสังคม แม้แต่ชุมชน หมู่บ้าน ครอบครัวของบุคคลแต่ละคนนั้น การเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่รับรู้ไม่รับผิดชอบ เพราะฉะนั้นพุทธบริษัทถือว่าโลกนี้มีประโยชน์แก่เราและเพราะเราได้เกิดมาบนโลกนี้เราจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกตัญญูต่อโลกหรือสังคม มนุษย์มีหน้าที่ต้องช่วยให้โลกหรือสังคมดีขึ้นพุทธบริษัทจึงมีเหตุผลที่ทำให้ต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่าการเมือง (จางง์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2560)

คำสอนของพระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสตร์แห่งการเมืองการปกครองโดยตรง จึงไม่มีหลักทฤษฎีเฉพาะ แต่เป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับศีลธรรมและจริยธรรม ที่ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะต้องประพฤติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการอยู่ร่วมกัน จากการประพฤติสุจริตทางกาย วาจาและใจ อันอาจเกิดจากการที่ตัวเองประพฤติคุณธรรมตั้งอยู่ในคุณธรรม การแสวงหาอำนาจ และการได้มาซึ่งอำนาจ จึงเกิดประโยชน์สุขให้แก่ตัวเองเป็นเบื้องต้น มีความสุขไม่เดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและสังคม การปกครองในทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งในการปกครอง 3 ระดับ คือ ระดับต้น หมายถึง ระดับตนเอง คือ ควบคุมรักษาตนเอง ระดับกลาง หมายถึง ระดับคนอื่น คือ สมาคม องค์กร ในการปฏิสัมพันธ์ และระดับสูง หมายถึง ระดับสังคม ประเทศชาตินานาชาติ และระดับโลก คือ มนุษยชาติทั้งหมด ให้ได้รับประโยชน์และความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน โดยใช้ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องควบคุมการปกครองทั้ง 3 ระดับ

สิทธิเสรีภาพที่มนุษย์ได้รับ มนุษย์พึงปฏิบัติอย่างตั้งใจด้วยเจตนาที่ดี ทำดี พุทธิ ในบทความนี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงหลักการใช้สิทธิเสรีภาพขั้นสูงตามนัยแห่งหลักไตรสิกขา 3 ดังนี้

1. การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวศีลสิกขา คือ การกระทำที่สามารถควบคุมตนเองได้อย่างถูกต้องทางกายและวาจา เพราะเล็งเห็นประโยชน์ของความเป็นระบบระเบียบเรียบร้อยที่ปราศจากโทษทั้งต่อตนและหมู่คณะ ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ในข้อนี้ เท่ากับว่าบุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 3 ประการ ได้แก่ 1) สัมมาวาจา คือ เจตนาไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียดไม่พูดคำหยาบ 2) สัมมากัมมันตะ คือ เจตนาไม่ฆ่า ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ ไม่ประพฤติผิดประเวณี 3) สัมมาอาชีวะ คือ เจตนาในการดำรงชีพที่พอเหมาะ และตั้งใจประกอบอาชีพ

2. การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวจิตตสิกขา คือ การกระทำที่สามารถควบคุมตนเองได้อย่างถูกต้องทางจิตใจ เพราะเล็งเห็นความสำคัญภายในหรือทางใจว่า เป็นสิ่งที่สำคัญต่อตนเองในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ในข้อนี้ เท่ากับว่า บุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 3 ประการ ได้แก่ 1) สัมมาวายามะ คือ เพียรระวังความชั่ว กำจัดความชั่ว พัฒนาความดี และรักษาความดี 2) สัมมาสติ คือ พิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม 3) สัมมาสมาธิ คือ การควบคุมจิตให้ได้ชั่วขณะ แบบเฉียด ๆ และได้อย่างตั้งมั่น

3. การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวปัญญาสิกขา คือ การส่งเสริมตนเองให้มีความสมบูรณ์ทางปัญญาเพื่อความรู้แจ้งในความจริงในทุกระดับ ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ในข้อนี้ เท่ากับว่า บุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 2 ประการ ได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นที่ถูกต้องในอริยสัจกฎแห่งกรรมไตรลักษณ์ เป็นต้น 2) สัมมาสังกัปปะ คือ คิดที่จะปลีกตัวออกจากกาม พราณชาติต่อผู้อื่นไม่เบียดเบียนอื่น

พระพุทธศาสนาส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ หรือการกระทำทุกอย่างจะต้องเป็นไปอย่างตั้งใจ (เจตนา) โดยเฉพาะเจตนาที่ดี ทำดี พูดดี เพราะการทำดี คือ สิ่งที่มีมนุษย์กระทำได้เองหรือมีสิทธิ มีเสรีภาพได้เต็มที่ เพราะมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิดก่อนทำก่อนพูดเสมอ หรืออย่างน้อยมนุษย์ก็มีสิทธิ์ที่จะคิด เมื่อเป็นเช่นนี้ พื้นฐานความคิด ความดี ความชั่ว ตามที่กล่าวมาก่อนจึงเป็นสิ่งผลักดันให้มนุษย์มีการใช้สิทธิเสรีภาพออกไปในที่สุด และก็เป็นที่ยืนยันได้ว่า มนุษย์เป็นตัวของตัวเอง และพระพุทธศาสนาก็มองเห็นความสำคัญในข้อนี้ และมุ่งเปิดเผยหลักคำสอนที่ส่งเสริมการกระทำได้ด้วยตนเองที่เน้นการทำดี เร่งรีบทำดี เพื่อความดี และเพื่อการพัฒนาความดีให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะการเลือกทำความดี คือ การเลือกที่จริงแท้ และการทำความดี ก็คือการบรรลุการใช้สิทธิเสรีภาพที่แท้จริงตามที่คณะพระพุทธศาสนา (บุญแทน มะลิอ่อน, 2554)

หลักการใช้อำนาจทางการเมืองและการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติโดยวิธีการบำเพ็ญประโยชน์แก่บุคคลอื่นเกื้อกูลแก่มหาชนในการปฏิสัมพันธ์กับมวลชนอำนาจของคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวผู้ใช้บวกกับอำนาจที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น คือ ความต้องการผลประโยชน์เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลประโยชน์ทั้งสองจะลงตัวอย่างสมบูรณ์แบบได้รับการตอบสนองเป็นที่พอใจแบบสมประโยชน์อย่างเต็มที่ นั่นก็คือฝ่ายผู้ใช้อำนาจก็มีเป้าหมายเพื่ออำนวยให้เกิดประโยชน์เพื่อความผาสุกแก่ผู้อื่นอยู่แล้ว อีกฝ่ายก็ต้องการผลประโยชน์และ

ความสุขตามความต้องการของตัวเอง เป้าหมายจึงบรรลุผลได้ด้วยดี ฝ่ายผู้ให้ก็พอใจ ฝ่ายผู้รับก็ดีใจ จึงเป็นการใช้อำนาจโดยปราศจากผลร้ายใด ๆ ผลของการใช้อำนาจเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยสันติวิธี โดยความสมัครใจและเต็มใจ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบถาวรหรือยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงเป็นที่ยอมรับของสังคมว่าจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใดทั้งสิ้น (สงบ เชื้อทอง, 2555)

สรุป

ปัจจุบันจะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้มีการกำหนดเป็นแผนพัฒนาต่าง ๆ มากมาย ซึ่งในการพัฒนาทุกด้านไม่สามารถจะดำเนินไปได้ถ้าขาดการพัฒนาทางการเมือง ถ้าการเมืองไม่มีเสรีภาพด้วยกรณีใด ๆ รวมทั้งเกิดความขัดแย้งโดยใช้ความรุนแรงจนนำไปสู่การไร้เสถียรภาพย่อมมีผลกระทบโดยตรงต่อทางเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นเสรีภาพทางการเมือง และระบบการเมืองจำเป็นต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรวมสรรพกำลังทั้งทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อพัฒนาอันจะนำไปสู่ความเจริญทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม การพัฒนาสิทธิและเสรีภาพ และประชาธิปไตยเป็นตัวแปรที่สำคัญ ซึ่งมีผลต่อศักยภาพในการพัฒนาประเทศชาติและสังคม เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันกับประเทศต่าง ๆ ในสังคมนานาชาติ

ในแนวคิดของจอห์น ล็อค ให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิแห่งปัจเจกชนเป็นหลัก ผู้ใดจะละเมิดสิทธิกันไม่ได้ การแก้ปัญหาละเมิดสิทธิจึงมุ่งแก้ที่ระบบ หรือแก้ที่เงื่อนไขปัจจัยภายนอก เช่น เปลี่ยนการปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น หรือปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เพื่อแก้ปัญหาละเมิดสิทธิลงได้ และนำศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา มาผสมผสานรวมกัน โดยแก้ที่ปัจจัยภายใน คือ จิตใจของคนไม่ดี คือยังมีแต่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความยึดมั่นในตัวตนในของตน การมุ่งแก้ไขที่จิตมนุษย์คือขัดเกลากุศลธรรมนิสัยเพื่อให้แต่ละคนเกิดจิตสำนึกว่า ถ้าตัวเรารักสุข เกลียดทุกข์ฉันทิ เพื่อนมนุษย์ก็รักสุข เกลียดทุกข์ปานนั้นเช่นกัน ด้วยหลักการใช้สิทธิเสรีภาพขั้นสูงตามนัยแห่งหลักไตรสิกขา 3 คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา การใช้ศาสตร์ทางพุทธด้วยการมุ่งปรับที่จิตใจ และการกระทำของมนุษย์ จะช่วยแก้ปัญหาละเมิดสิทธิได้อย่างจริงจัง ทำให้การพัฒนาทางการเมืองและการปกครองของไทยก้าวสู่ความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- เกษียร เตชะพีระ. (2560). *ย้อนรอยประวัติบิดาเสรีนิยมอังกฤษ John Locke*. สืบค้น 18 มกราคม 2565, จาก <https://www.matichonweekly.com/>
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2560). *ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.
- บุญแทน มะลิอ่อน. (2554). *หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2554). *การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Civic Education) : แก้ปัญหาการเมืองไทยโดยสร้างประชาธิปไตยที่คน*. กรุงเทพฯ: ส. เจริญ การพิมพ์.
- พรธณี เกษกมล. (2564). *จอห์น ล็อก (John Locke: A.D. 1632 – 1704)*. สืบค้น 18 มกราคม 2565, จาก <https://www.bloggang.com/mainblog>
- พระมหามหวิรินทร์ ปุริสุตโตโม. (2559). วิเคราะห์แนวคิดเรื่องเสรีภาพของจอห์น ล็อก กับ คาร์ล มาร์ก. *วารสารนวมัญของแหกรพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 3(1), 53-58.
- พระมหามหรรณพศ์ กวีวิโส. (2548). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องสิทธิของจอห์น ล็อก กับพุทธปรัชญาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิกิพีเดีย. (2565). *จอห์น ล็อก*. สืบค้น 20 มกราคม 2565. จาก th.wikipedia.org/wiki/จอห์น ล็อก
- สงบ เชื้อทอง.(2555). *รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์*. สืบค้น 20 มกราคม 2565, จาก <http://psiba.blogspot.com/2012/03/political-science-in-buddhist>
- สนิท ศรีสำแดง. (2544). *พุทธปรัชญาเถรวาท: กระบวนทัศน์ใหม่*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Blogspot. (2560). *การปฏิบัติการปกครองของโลกตะวันตก*. สืบค้น 21 มกราคม 2565, จาก <http://patiwat603.blogspot.com/p/john-locke.html>
- John Locke. *Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*. New York: Appleton Century Company, Inc., 1937.

